

Птащенко Л. О., Птащенко А. О.
**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

Вагомою складовою соціального захисту населення в країні, що розвивається на гуманістичних ідеях, є пенсійне забезпечення. В той же час рівень соціального захисту громадян і, в першу чергу їх пенсійного забезпечення, залежить від стану економіки та державного регулювання соціальних процесів.

В цьому контексті одним з ключових завдань держави та державного управління є недопущення соціальної напруги, пов'язаної з бідністю, майновою диференціацією населення, безробіттям і т.д. шляхом підвищення рівня соціальної захищеності населення, в тому числі за рахунок проведення ефективної політики у сфері пенсійного забезпечення. Для вирішення поставлених завдань необхідне створення такої пенсійної системи, яка б стимулювала здійснення пенсійних заощаджень, забезпечила істотне підвищення рівня доходів пенсіонерів, максимальну залежність пенсійних виплат від персоніфікованих внесків застрахованих осіб, мотивацію до праці та легалізації заробітної плати тощо. Проблема впровадження такої пенсійної системи набуває особливої актуальності з огляду на сучасну демографічну ситуацію – низький рівень народжуваності та велику кількість пенсіонерів.

Аналіз останніх досліджень. У роботах О. Єрмошенко, М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко висвітлюються питання демографічних та фінансових передумов пенсійної реформи в Україні. Дослідженням стану пенсійної системи та проблемам її реформування приділяється значна увага в роботах В. Андрєєвої, Н. Вінера, А. Єрмошенко, Б. Зайчука, Е. Лібанової, Г. Мак Таггарта, Б. Надточія, Г. Терещенко, М. Шаповал, В. Яценка та інших науковців і фахівців. Однак, питання пенсійного забезпечення, що розглядаються українськими і зарубіжними вченими, вимагають різноаспектного й глибокого

вивчення в зв'язку з великою кількістю невирішених проблем та необхідністю створення ефективної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Тому *метою цієї роботи* є проведення аналізу ситуації, що склалася на даному етапі реформування системи пенсійного забезпечення в Україні та висвітлення актуальних питань щодо активізації формування сектора недержавного пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження стану пенсійної системи підтверджує, що Україна займає одне з перших місць у світі за питомою вагою пенсійних виплат. Вони складають близько 18% ВВП, що в півтора рази перевищує аналогічний показник розвинутих європейських країн. Крім того, має місце висока частка соціальних платежів у структурі заробітної плати – понад 40% заробленого.

Здавалося б, що пенсіонери в такій країні мають жити заможнo. Але все навпаки: середня пенсія в Україні одна з найнижчих у Європі. Адже понад 60 % пенсіонерів отримують пенсію в розмірі менше 1000 гривень на місяць – це у 4–10 разів нижче, ніж в інших європейських країнах.

Причини такого парадоксу криються в національній пенсійній системі, котра майже без змін існує понад 80 років. З тих пір, як 11 лютого 1930 Рада народних комісарів СРСР встановила пенсійний вік – 60 років для чоловіків і 55 років для жінок, в економічному і соціальному розвитку країни відбулося багато змін, чого законодавці пенсійних реформ до теперішнього часу не враховували. Як наслідок – Україна має чи не найнижчий пенсійний вік у світі: в середньому, якщо враховувати людей, котрі виходять на пенсію за вислугою років, українець починає отримувати пенсійні виплати в 53 роки.

Ці та інші фактори стали визначальними при реформуванні пенсійної системи України, яка була розпочата в 1991 році. Слід зазначити, що до 2000-го року радикальних змін в ній фактично не спостерігалось, проте, з початком нового століття відбулася низка нововведень, які узагальнено на рисунку 1.

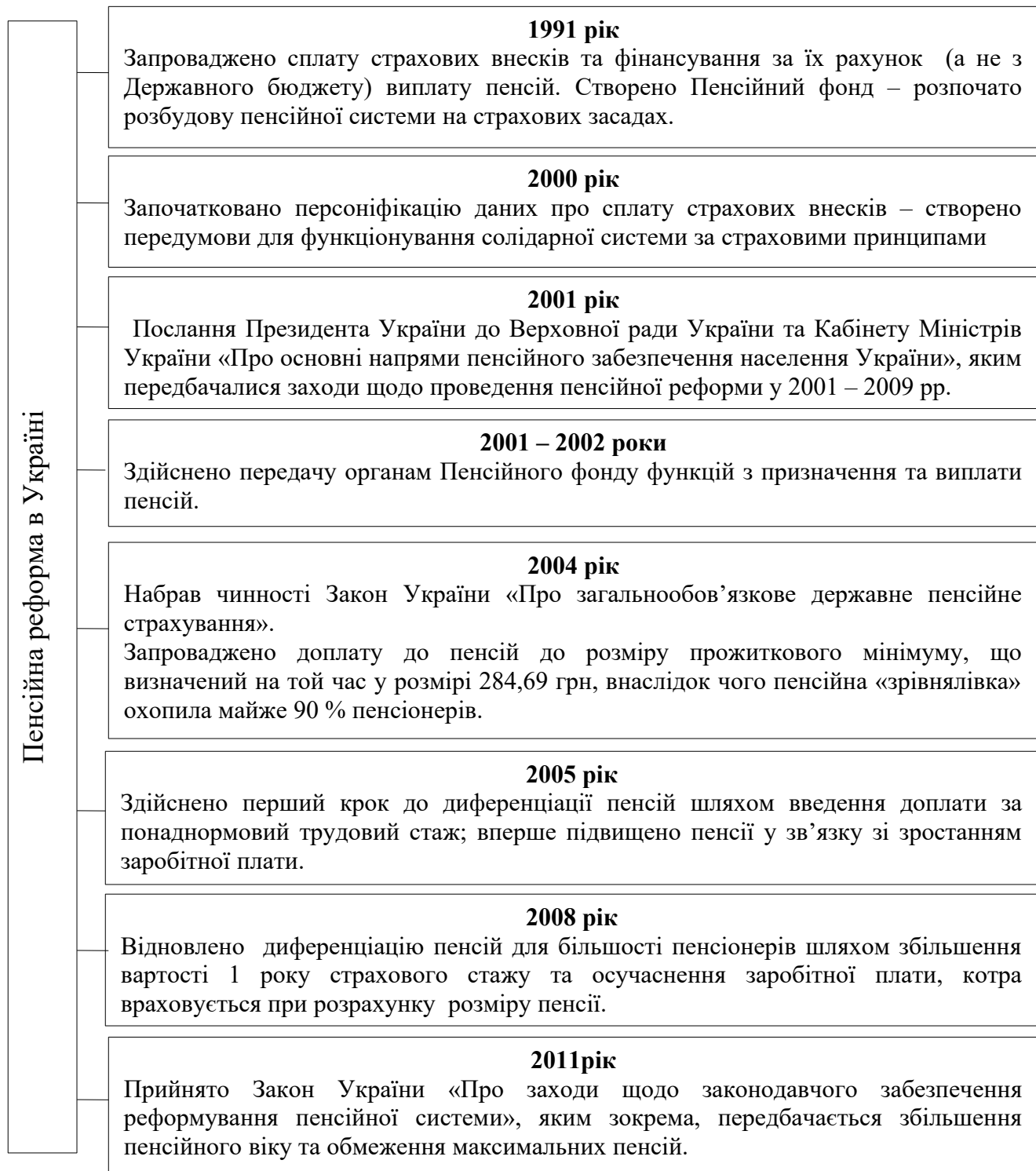

Рис. 1. Хронологія пенсійного реформування в Україні

Пенсійне забезпечення в Україні регулюється багатьма законодавчими актами та нормативами, яких налічується понад 30; серед них основними є два закони: про державне пенсійне страхування та недержавне пенсійне забезпечення. Ці закони охоплюють три рівні пенсійного забезпечення, а саме:

- перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003р.)

- другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003р.)

- третій рівень – система недержавного пенсійного страхування (рис. 2).

Рис. 2. Система пенсійного забезпечення в Україні. * Джерело: [1]

Реформована солідарна система – це система пенсійних виплат з поточних надходжень до Пенсійного фонду, яка забезпечує гарантований мінімальний дохід усім пенсіонерам. Внески до солідарної системи відраховуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. Розмір пенсії залежить від розміру заробітної плати та страхового стажу [2].

Відповідно до системи накопичувальних пенсійних рахунків, у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування кожен працівник або його роботодавець можуть відкладати гроші на особистий накопичувальний пенсійний рахунок працівника. Кошти на цих рахунках є власністю громадян, можуть передаватися у спадщину й інвестуватися в економіку з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти будуть додаватися до пенсії із солідарної системи.

Накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом як цільовий позабюджетний фонд, який акумулює кошти застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного (добровільного) пенсійного страхування – базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат. Функція нагляду за інвестуванням та виплатою накопичених коштів покладено на недержавні пенсійні фонди. Ними, а також страховими організаціями, банківськими установами здійснюється недержавне пенсійне забезпечення.

На думку багатьох науковців та аналітиків, солідарна система пенсійного забезпечення вичерпала свої можливості й перед Україною стоїть завдання переходу до моделей довгострокового накопичення інвестицій, як ефективних засобів економічного зростання. Цей шлях лежить через активне застосування двох останніх рівнів накопичувального пенсійного забезпечення – загальнообов'язкового накопичувального державного та добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Варто зазначити, що повністю відмовитися від солідарної системи представляється нераціональним і необґрунтованим. Адже необхідно продовжувати виплачувати поточні пенсії сьогоднішнім пенсіонерам, які отримують її виключно за солідарною системою.

Сьогодні існує ряд проблем у пенсійному забезпеченні громадян. По-перше, соціальна несправедливість закладена в самій суті солідарної системи, що передбачає утримання старшого покоління за рахунок молодшого.

По-друге, в Україні досі не подолана демографічна криза. За останні 15 років населення країни скоротилося більш ніж на 5000000 осіб (щорічно зменшення населення відбувається на 300 тис. осіб). Причиною цього є перевищення смертності над народжуваністю. Постійне населення України на 1 грудня 2011 налічувало 45464064 осіб. Природний спад у 2010 році склав 200 546 осіб, коефіцієнт народжуваності – 10,8 на 1000 осіб, коефіцієнт смертності –15,2, а природний спад – 4,4 [3]. Взагалі в Україні показники народжуваності є найнижчими у світі, а показники смертності – одні з найвищих [4]. Слід зазначити, що, за словами директора Інституту демографії ГУ-ВШЕ Анатолія Вишневського, смертність в Росії перевищує всі європейські показники, в тому числі, показники смертності в Україні (за винятком 2009 року) [5]. За даними Росстату [6], в 2009 році в Російській Федерації коефіцієнт народжуваності становив 12,4, а коефіцієнт смертності – 14,2 (у 2010 році цей коефіцієнт становив 14,3).

Ще однією проблемою в Україні є непропорційність між платниками внесків до Пенсійного фонду України (далі ПФУ), з одного боку, і пенсіонерами й дітьми – з іншого.

Внаслідок демографічної кризи Україна стала однією з найстаріших націй світу, тому кількість пенсіонерів зростає. Ретроспективний аналіз свідчить, що біля 30% населення України – пенсіонери, тоді як за світовими оцінками критичний показник становить 18%. За прогнозними розрахунками аналітиків у найближчі кілька років чисельність пенсіонерів буде стабільною і навіть трохи зменшиться, але починаючи, приблизно, з 2015 року – почне стійко зростати [4]. Це призведе до підвищення відповідного демографічного навантаження на працездатне населення (табл.).

Таким чином, співвідношення чисельності пенсіонерів і зайнятого населення становить 1:1,8, а з урахуванням прихованого безробіття це співвідношення фактично наближається до 1: 1,5.

Таблиця

Демографічне навантаження на населення працездатного віку (все населення, на 1000 осіб працездатного віку, прогноз). * Джерело: [4]

Рік	Діти	Населення пенсійного віку	Все населення молодше та старше працездатного віку
1997	378	409	787
1998	370	411	781
2001	333	391	725
2006	281	367	648
2011	279	390	669
2016	301	446	747
2021	317	509	826
2026	312	561	873

До того ж співвідношення кількості осіб, яким надається право дострокового виходу на пенсію, та тих, що мають право виходу на пенсію на загальних умовах, постійно змінюється на користь перших. Це пов'язано з тим, що пенсійне забезпечення деяких категорій громадян зі статусом регламентується окремими законами, згідно з якими ці особи мають право на достроковий вихід на пенсію. Така ситуація викликає зміни в пропорціях між працюючими та пенсіонерами в бік погіршення. Фахівці вважають, що тільки за допомогою фінансового стимулювання можна змінити ситуацію на краще (наприклад, з досвіду США, встановлення диференційованої межі заробітку, з якого розраховується пенсія окремо для осіб, котрі досягли пенсійного віку і тих, що не досягли його) [7].

Крім цього, українській пенсійній системі властива незбалансованість доходів та видатків бюджету Пенсійного фонду. Навантаження на ПФУ виникає не тільки за рахунок збільшення тривалості життя, і найчастіше – за рахунок міграції економічно активного працездатного населення, що викликає зменшення кількості платників страхових внесків. Оскільки дефіцит бюджету ПФУ покривається за рахунок загальнодержавного бюджету, ризики

незбалансованості бюджету ПФУ стають ризиками Державного бюджету України.

До причин незбалансованості бюджету ПФУ фахівці відносять:

- перевищення темпів зростання розміру пенсій над темпами зростання розміру заробітних плат (52,4% і 26,3%, відповідно) [8];
- стрімке підвищення розміру пенсій по відношенню до величини законодавчо встановленого прожиткового мінімуму.

У цьому контексті стає зрозумілим, що власні доходи ПФУ не можуть компенсувати стрімкого зростання пенсійних виплат. До того ж, ці доходи значно зменшуються через широко використовувані тіньові схеми нарахування заробітної плати роботодавцями. Непомірний податковий тиск на роботодавця призводить до приховування реальних доходів і заробітної плати «в конвертах». Сплата роботодавцем страхових внесків до державних страхових фондів становить 37,5%, що в чотири рази вище, ніж у багатьох країнах Європейського союзу і є найвищою серед країн СНД [9].

До прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [10] період виходу на пенсію в Україні був найнижчим серед країн, котрі проводили пенсійну реформу. При цьому спостерігається істотне відставання України від європейських країн за показником середньої тривалості життя. Так, згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Україні середня тривалість життя складає 67 років, тоді як в більшості країн колишнього СРСР (Грузія, Естонія, Латвія, Литва) цей показник перевищує 70 років. У розвинених європейських країнах середня тривалість життя становить: у Швеції, Італії, Швейцарії – 81 рік, у Франції, Іспанії – 80 років, у Великобританії, Німеччині, Греції – 79 років [11].

Для розв'язання проблеми дефіциту ПФУ необхідно застосовувати мотиваційні механізми (а не механічне підвищення пенсійного віку), які б заохочували людей пенсійного віку до продовження трудової діяльності. Хоча законодавством передбачено підвищення розміру пенсій за кожен рік

відстрочки виходу на пенсію від 3% до 85,32% за 10 років, однак це не є суттєвим стимулом [7].

І найбільшим недоліком солідарної системи, на погляд фахівців, є те, що величезні суми грошей з року в рік просто «проїдаються» – не працюють ні на пенсіонерів, ні на державу. Всі перераховані вище причини призводять до руйнування пенсійної страхової системи, оскільки витрати на пенсійне забезпечення покриваються лише на 66,1% надходженнями від страхових внесків. За такої ситуації страхові принципи в пенсійному забезпеченні фактично нівельовані.

На відміну від солідарної, накопичувальна система пенсійного заохочення дозволяє акумулювати значні кошти на персональних рахунках майбутніх пенсіонерів та інвестувати їх в економіку України за рахунок додаткових надходжень на рахунки пенсіонерів. Важливо те, що сума накопичених коштів на персональному рахунку пенсіонера безпосередньо пов'язана з розміром пенсійних виплат, отже, посилюється зацікавленість громадян у сплаті пенсійних внесків.

Варто зазначити, що в Україні передбачається реалізовувати обов'язкову накопичувальну систему за рахунок сплати роботодавцями частини обов'язкових внесків. Ці внески повинні спрямовуватися:

- в накопичувальний фонд (другий обов'язковий рівень) і не повинні перевищувати 7% від суми заробітної плати;
- в реформований Пенсійний фонд України (перший обов'язковий рівень) в розмірі 25% від заробітної плати;
- в недержавний пенсійний фонд (на добровільних засадах) в розмірі 15% від заробітної плати [10].

За прогнозами аналітиків, пенсійні активи обов'язкової накопичувальної системи (грошові кошти, цінні папери, майнові права та зобов'язання по них в Накопичувальному фонді) через 40 років після впровадження недержавної пенсійної системи досягнуть 60% номінального валового внутрішнього продукту (при 5-відсотковій ставці прибутковості). Якщо ці прогнози досить

обґрунтовані, цілком можна стверджувати про виникнення дійсно потужного джерела оздоровлення економіки України.

Підраховано, що спрямування 50% інвестиційного ресурсу на розвиток економіки України в довгостроковій перспективі (через 40 років) сприятиме зростанню валового внутрішнього продукту – на 28,9%, а фонду оплати праці – на 32,1%. В кінцевому підсумку це призведе до збільшення розмірів пенсій у солідарній і накопичувальній системах на 32,1% і на 14,9%, відповідно [8].

Висновки. Отже, введення загальнообов'язкового накопичувального страхування, поступове згортання економічно неефективної солідарної системи пенсійного страхування та розвиток недержавного пенсійного страхування забезпечить гідну пенсію, призведе до збільшення загального розміру пенсійних виплат, завдяки отриманню інвестиційного доходу; встановить реальну залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу; заохотить громадян до заощадження коштів на старість і, як наслідок, посилиться стимулююча функція, яка забезпечить легалізацію заробітної плати; створить економічне стимулювання громадян до виходу на пенсію в більш пізньому віці; дозволить родичам успадкувати кошти, що обліковуються на персональному пенсійному накопичувальному рахунку; стане важливою складовою створення потужного джерела інвестиційних ресурсів для зміцнення національної економіки.

У подальших дослідженнях буде розглянуто проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні і запропоновано модель залучення пенсійних накопичень в якості інвестиційного ресурсу в реальний сектор економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Впровадження пенсійної реформи в Україні. Пенсійна реформа в деяких країнах Європи та СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua>.
2. Гура, М. Пенсійна реформа: виклик для України [Текст] / М. Гура; під ред. М. Свенчіцкі, І. Чапко, О. Єрмошенко. – М.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.
3. Природний рух населення у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Украины.
4. Свенчіцкі, М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Текст] / М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. – М.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
5. Вишневецький, А. Демографічна ситуація в Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/2010/02/10/>.
6. Федеральна служба державної статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gks.ru/wps/portal/OSI_N/DEM.
7. Мельничук, В. Реформа, яка забезпечить гідну пенсію [Текст] / Мельничук В. // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 133. – С. 5.
8. МакТаггарт, Г. Досвід реформування пенсійної системи в країнах Східної Європи і СНД в порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні. Проект технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/>.
9. Шаповал, М. Накопичувальній системі в Україні бути [Текст] / Шаповал М. // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 19. – С. 6.
10. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» 8 липня 2011 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/>.
11. Пенсійна реформа в країні вплине на десятки мільйонів людей [Текст] // Голос України. – 2010. – № 167 (4917). – С. 1,15.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Птащенко Ліана Олександрівна, доктор економічних наук, професор

Птащенко Артем Олександрович, студент, гр. 5-ЕФ

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

АНОТАЦІЯ

Ідея статті полягає в розгляді проблем пенсійного забезпечення в Україні. Досліджуючи систему недержавного пенсійного страхування як потужне джерело інвестиційних ресурсів в економіку України й важливий фактор реалізації соціальної політики, автор пропонує напрями розвитку накопичувальної пенсійної системи, адаптовану до економічних відносин, які склалися в Україні.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, бюджетні надходження, демографічна криза.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

Птащенко Лиана Александровна, доктор экономических наук, проф.

Птащенко Артем Александрович, студент, гр. 5-ЕФ

Полтавский национальный технический университет

имени Юрия Кондратюка

АННОТАЦИЯ

Идея статьи состоит в рассмотрении особенностей пенсионного обеспечения в Украине и проблем, которые при этом существуют. Исследуя систему негосударственного пенсионного страхования, как мощный источник инвестиционных ресурсов в экономику Украины и важный фактор реализации социальной политики, автор предлагает направления развития накопительной пенсионной системы, адаптированной к экономическим отношениям, которые сложились в Украине.

Ключевые слова: Пенсионная система, пенсионное обеспечение, негосударственный пенсионный фонд, доходы бюджета, демографический кризис.

KEY ASPECTS OF REFORM PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Ptaschenko Liana A., Doctor of Economic Sciences, Professor

Ptashchenko Artyom, student, group of 5-EF

ANNOTATION

The idea of this paper is to review the features of pension's provision in Ukraine and problems that exist in this case. Investigating the non-state retirement insurance system as a powerful source of investment resources in the Ukrainian economy and an important factor in the implementation of social policy, the author suggests the direction of a funded pension system, adapted to the economic relations that have developed in Ukraine.

Keywords: Pension system, pension, non-state pension fund, the budget revenues, the demographic crisis.